

**KIRGIZİSTAN’DA SAĞLIK TURİZMİ: KOCHKOR-ATA ve KURORT
ÖRNEKLERİ
Eyüp ÇİKOLAR¹**

ÖZET

Günümüzde insanların seyahat, gezi, eğlence gibi ihtiyaçlarını turizm önemli ölçüde karşılamaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda her geçen gün turizme gösterilen ilgide de artış görülmektedir. Turizm ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan ve bacasız sanayi olarak bilinen bir sektördür. Turizm, insanların yeme, içme, konaklama, dinlenme rekreasyon gibi turizm faaliyetlerini yapabileceği bir alandır.

Bu çalışmada Kırgızistan’ın Calal-Abad İli (Oblastı) sınırları içerisinde yer alan sağlık turizmi çerçevesinde araştırılacak iki tesis seçilmiştir. İlki Kurort adındaki şifalı suların, doğal çamurların yer aldığı Calal-Abad Sanatoriyası diğeri ise Kochkor-Ata İlçesi (Rayonu) içerisinde sağlık turizmi alanında hizmet veren Keremet Hastanesi’dir. Bu iki tesisin sağlık turizmine ilişkin özellikleri incelenmiş ve elde edilen veriler sonucunda Kırgızistan sağlık turizmine önemli katkılar sağladığı görülmüştür.

Çalışmada yöntem olarak doküman analizi kullanılmış olup, sağlık turizmi kapsamında inceleme alanı bulan sanatoryum ve kurortların, sağlık turizmine ve tesislerden faydalananlara büyük ölçüde sağlık hizmeti sunduğu ve ayrıca bu tesislerin sağlık turizminde ne derece önemli bir yer tuttuğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Turizm, Sağlık, Sağlık Turizmi

Geliş Submitted 04.03.2022

Kabul Accepted 23.06.2022

¹ Öğr. Gör. Kırgızistan Toktomamatov Üniversitesi, İşletme-Turizm Fakültesi Ebilim_27@hotmail.com, orcid: 0000-0002-2697-4407

THE MEDICAL TOURISM IN KYRGYZSTAN: THE INSTANCES OF KOCHKOR-ATA AND KURORT

ABSTRACT

In this paper, two facilities to be investigated within the framework of health tourism within the borders of Calal-Abad Province of Kyrgyzstan were selected. The first is Calal-Abad Sanatoriya, where healing waters and natural mudslides called Kurort are located, and the other is Keremet Hospital, which provides services in the field of health tourism in Kochkor-Ata District. The characteristics of these two facilities related to health tourism were examined and as a result of the data obtained, it was seen that kyrgyzstan made significant contributions to health tourism.

At the present time, tourism meets the needs of people such as travel, sightseeing and entertainment significantly. In line with these needs, there is also an increase in the interest shown in tourism every day. Tourism is a sector known as chimney-less industry, which makes important contributions to the country's economy. Tourism is an area where people can do tourism activities such as eating, drinking, accommodation, recreation.

Document analysis was used as a method in the paper and it is aimed that sanatoriums and curorts, which find examination areas within the scope of health tourism, provide health services to health tourism and beneficiaries of the facilities to a great extent and also that these facilities have an important place in health tourism.

Key words: Tourism, Health, Health Tourism

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar sağlık hizmetleri için uzun mesafeler katettiler. Örneğin, Antik Yunan'da, Greko-Romen tıp tanrısı Asclepius'a tapanlar, Epidaurus tapınağına hac ziyaretleri yapardı; burada dua, oruç ve törene dayanan "kuluçka ritüelleri" yoluyla şifa görürlerdi. Aynı şekilde, kaplıcalar ve hamamlar uzun zamandır tıbbi tedavi arayanlar için popüler yerler olmuştur. 17. yüzyılda Pireneler gibi çekici ortamlarda kaplıca kasabalarının ortaya çıkması Avrupa'nın her yerinden zengin insanları cezbedi. Daha sonraki yüzyıllarda, seyahat ve turizm arttıkça, dünya çapındaki ülkelerdeki kaplıcalar ve sağlık tatil köyleri genellikle deniz aşırı ülkelerden müşterileri çekti. Buna ek olarak, Rochester, Minn.'deki kar amacı gütmeyen Mayo Clinic gibi tesislerin kurulması da, başka yerlerde bulunmayan tedavilere ve cerrahi prosedürlere ihtiyaç duyan hastalar için yeni fırsatlar sağladı (<https://www.britannica.com/topic/managed-care>).

Sağlık turizmine gösterilen ilgi, sağlıklı yaşam ve maliyet yönü dikkate alındığında değişiklik gösterebilir. Baktığımız zaman insan hayatında sağlık en önemli ve hassasiyet gösterilmesi gereken bir konudur. Sağlık, insanın ruhen ve bedenen kendisini iyi olarak hissetmesi anlamına gelir. Bu bağlamda insanların sağlık sorunlarına çözüm olarak sağlık turizmi içerisinde inceleme alanı bulan termal ya da kaplıca turizmi önem taşır.

Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış olup, çalışma Kırgızistan'daki sağlık turizmi açısından önem arz eden sanatoryum ve kurortların Kırgızistan sağlık turizminde; tesislerin özellikleri ve ziyaretçileri göz önünde bulundurularak önemli bir yer tuttuğu amaçlanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, sağlık turizmine teorik olarak değinilmiş ve literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde Kırgızistan'ın su kaynakları ve özellikleri araştırılmış, sonraki bölümlerde, sanatoryum ve kurortlar incelenmiştir. Bu çerçevede son bölümde sonuçlar ortaya konulmuş ve önerilerde bulunulmuştur.

2. Sağlık Turizmi Kavramsal Çerçeve

Sağlık turizmi kapsamındaki medikal turizm, Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Turizm Stratejileri kapsamında önemle üzerinde durduğu bir konudur (Görener, 2006). (Glinos vd., 2006)'ne göre sağlık turizminin birinci etkeni seyahatlerin planlanması ve gerçekleştirilmesidir. Sağlık turizminde şifalı sular, herhangi bir tedaviye yönelik kürler, tıbbi tedaviler sağlık turizmini tamamlayan unsurlardır. Sağlık turizmi, alternatif turizm olarak da kabul edilmektedir. Öyle ki (Sarıışık, 1994 ve Mahdavi vd., 2013) alternatif turizm ifadesini kullanmışlardır. Sağlık turizminin geçmişini göz önünde tutarsak su ile ilişkisi görülür. Dolayısıyla sağlık turizminin (Aydın vd., 2015:2)'ne göre su ile ilişkisi vardır. Sağlık turizmi denildiğinde (Doğan, 1998:38)' a göre termal veya kaplıca turizmi olarak akla gelmektedir. (Çakır, 1999: 16) ise sağlık turizminin kaplıca turizmi olmadığını ifade etmiştir. (Boz, 2004)'a göre ise sağlık turizmi tedavi uygulama, konaklama hizmetleri, eğlence gibi ihtiyaçların herhangi bir tesise giderek karşılanmasıdır. (Baykal, 2008: 4) 'a göre sağlık turizmi bireyin sağlığına yönelik bir paket olarak sunulan bir turizm türüdür. (Kostak, 2007: 117 ve Baykal, 2008: 4) ise sağlık turizminde insanların sağlık problemlerinden dolayı yolculuk gerçekleştirmesini ya da konaklamasını belirtmişlerdir.

3. Kırgızistan'da Sağlık Turizminin Tarihçesi

Kırgızistan'ın coğrafi yapısı kurort ve sanatoryumlar için oldukça elverişli olduğundan, Sovyet Birliği zamanında bu alanda pek çok yatırım yapılmıştır. Özellikle Isık-Göl bölgesi astronotların rehabilitasyonu için uygun bir destinasyon olarak tercih edilmiştir (Tayfun vd, 2020: 695). Sanatoryum, kronik hastalığı olan veya iyileşme ihtiyacı olan kişilerin tedavi

edildiği bir tesistir. Sanatoryumlar ilk olarak 1800'lerde, çoğunlukla tüberküloz tedavisinde kuruldu. Bir sanatoryumun amaçları, önce hastaları sağlıklı popülasyondan izole etmek ve ikincisi hastaya iyileşmesi için sağlıklı bir ortam sağlamaktır. Antibiyotiklerin ortaya çıkmasından önce, tüberküloz nüfus üzerinde bir belaydı. Tüberküloz, hastalığı olan insanların aşırı solukluğu nedeniyle Büyük Beyaz Veba olarak da biliniyordu. Mevcut tek tedavi temiz hava, iyi yemek ve yatakta uzanma ve vücudu kendini iyileştirmeye teşvik etme lüksüydü (<https://grammarist.com/usage/sanatorium-vs-sanatarium/>).

Kırgızistan'da çok sayıda sanatoryumlar ve kurortlar bulunmaktadır. Önceleri dinlenme, turizm, yemek yeme amaçlı kullanılan sanatoryumlar 19.yy'da veremin ortaya çıkışı ile verem hastalarının tedavi edildiği sağlık tesislerine dönüştürülmüştür. Daha sonra bu sanatoryumlara "prevantoryum" adı verilen, verem mikrobi taşıyan hastaların tedavi edildiği yerler eklenmiştir.

Verem en fazla solunum sisteminde yerleştiği için havası daha iyi olan yerlerin hastaların tedavi edildiği bir merkez olarak aranması sanatoryum denilen müesseseleri ortaya çıkarmıştı (Noyan, 1962, s.1-2).

Sovyet döneminin önemli sanatoryumlarından biri de Çon Tuz'dur. Kochkor'dan çok uzak olmayan bir yerde, Kırgızistan'ın küçük bir köyünde "Chon-Tuz" adı verilen bir Sanatoryum bulunmaktadır. Chon-Tuz, Sovyet döneminde akciğer ve astım tedavisi için bir merkez haline geldi. O zamandan beri, alerjilerini, astımlarını veya diğer hastalıklarını tedavi etmeye gelen ziyaretçileri ağırlamak için bir tuz madenindeki bodrum katında birçok tesis kuruldu. Gerçekten de, madenin havası tuz parçacıkları ve radon içerir, bu da - makul dozlarda - iyileştirici özellikleri ile ünlü radyoaktif bir gazdır.

Sanatoryum şu anda hala aktiftir ve sağlık durumlarına bakılmaksızın dünyanın her yerinden gelen tüm ziyaretçileri ağırlamaktadır. Bunlar özellikle akut kronik bronşit, astım, alerjik dermatit ve nevrasteniyeli insanlardır. Burada, ilaç tedavilerini unutun ve havanın çok daha steril olduğu ve vücudun şarj olmasına izin veren kirleticileri boşalttığı daha doğal bir tedavinin tadını çıkarın. Bakım teknikleri elbette doktorlar ve hemşireler tarafından verilmektedir. Bulgulara göre, astım vakalarının yaklaşık % 97'si ve bağımlı bulaşıcı formların yaklaşık % 67 ila % 78'i sanatoryumda iyileşmiştir. Yer, büyük bir banyoya sahip 48 yerdan oluşan iki tuğla dağ evinin yanı sıra TV ve VCR içeren 31 süit ile donatılmıştır (<https://www.voyagekirghizistan.com>).

4. Kırgızistan'da Su Kaynakları ve Özellikleri

Kırgızistan önemli kaplıca ve sağlık tesislerine sahiptir. Bunun yanında Issık Göl'de şifalı sular bulunmaktadır. Göl bölgesinde çok sayıda kaplıca vardır. Nitekim Batken ve Celal-Abad'da da mineral su kaynakları göze çarpmaktadır.

Batken Bölgesi sadece Afganistan ve Batken'de yetişen, endemik bir bitki olan Aygül Gülü ile ün kazanmıştır. Batken'de bulunan şifalı sular ve termal zenginlikler bölgenin bir diğer önemli özelliğidir. Ayrıca Kırgızistan'ın güneybatısında yer alan Calal-Abad bölgesi doğal kaynakları, ceviz ormanları, bakır madenleri ve kaplıcaları ile zengin bir bölgedir. Şehirden yaklaşık 5 km uzaklıkta Calal-Abad kaplıcası bulunmaktadır. Kaplıcalar uygun iklim şartlarından dolayı termal ve rekreasyon turizmi için elverişlidir. Bölgede bulunan önemli ceviz ormanları Arstanbap ve Kara – Almadır (Minbaeva, 2010).

5. Celal-Abad Kurort ve Keremet Hastanesi

Kurort sözcüğü Almanca kökenli olup, ‘‘Kur’’ tedavi, ‘‘Ort’’ ise yer anlamı taşır. Termal (kaplıca) turizm açısından Kurort (Calal-Abad Sanatoriası) önemli bir sağlık kompleksidir. Bakıldığında Celal-Abad doğal su kaynaklarının ve önemli mineral çamur kaynaklarının olduğu bir şehirdir. Aynı zamanda şehirde Jalal-Abad 27, Adygene, Kelechek adlarında mineral su markaları bulunmaktadır.

Keremet Hastanesi ise, Calal-Abad İli, Kochkor-Ata İlçe sınırları içerisinde yer alan, doğası ile de göz kamaştıran rahat, huzurlu ve 24 saat CCTV kameralarla ve hareket sensörleriyle izlenen güvenli bir sağlık tesisidir. Bişkek'e 525 km mesafede, bölge merkezine ise 56 km uzaklıkta bulunur. 3 binadan oluşan modern bir spa ve sağlık merkezi olarak bilinen tesisin odalarında- Kırgız kültürünü yansıtan motiflere rastlanır. Bunun yanında Japon kültürünü de bazı yerlerde görmek mümkündür. Bu anlamda yerleşim ve mimari tasarım olarak ziyaretçilerine ayrıcalıklar sunan bir sağlık kompleksidir.

Sağlık turizmi uygulamaları, tıbbi muayene, fizyoterapi, hidroterapi, su uygulamaları, doğal tedavi metotları, güzellik- bakım uygulamaları gibi hizmetlerin sunulmasıyla senenin on iki ayı işlerliğini muhafaza etmektedir (Meler vd., 1996). Tesiste; maden banyoları, parafin

tedavisi, speleoterapi² (mağara tedavisi), fizyoterapi³, elektroterapi, fototerapi⁴, çamur tedavisi gibi tedaviler alanında uzman personeller tarafından verilmektedir. Endikasyon⁵ sürecinde; beyin ve omurilik yaralanmaları, sinir sisteminin iltihabı hastalıkları, çocuk felci olarak bilinen poliomiyelit ve akut poliomiyelit hastalıkları, sinir sisteminin vertebrojenik lezyonları, bronkopulmoner hastalıklar, bronşit, serebrovasküler⁶ hastalıklar ve cilt hastalıklarının tedavileri uzman personeller (uzman hekim, fizyoterapist, nöropatolog, endokrinolog) tarafından izlenmekte ve ilgili tıbbi müdahaleler yapılmaktadır.

Endikasyon sürecinde; beyin ve omurilik yaralanmaları, sinir sisteminin iltihabı hastalıkları, çocuk felci olarak bilinen poliomiyelit ve akut poliomiyelit hastalıkları, sinir sisteminin vertebrojenik lezyonları, bronkopulmoner hastalıklar, bronşit, serebrovasküler hastalıklar ve cilt hastalıklarının tedavileri uzman personeller (uzman hekim, fizyoterapist, nöropatolog, endokrinolog) tarafından izlenmekte ve ilgili tıbbi müdahaleler yapılmaktadır (<https://www.open.kg/tourist/apartments/health-resorts/32894>).

6. Literatür Araştırması

Mırzayev (2003) çalışmasında, Celalabad'daki Kurorttan bahsetmiştir. Celalabad'da bir Kurort ve hastanenin olduğunu gözlemlemiş, etrafı ağaçlarla kaplı Kurortta şifalı sulara

² İlk çağlardan beri besin maddesi ihtiyacına yönelik olarak kullanılan tuz madenleri günümüzde yalnızca tuz çıkarmak için değil, speleoterapi kapsamında da kullanılmaktadır. Speleoterapi kavramı Yunanca mağara anlamına gelen “spelo” kavramı ile terapi sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve mağara tedavisi anlamında kullanılmaktadır (Halilova vd., 2008:125).

³ Dünyada fizyoterapi mesleğinin tarihçesi oldukça eskidir. M.Ö. 460'lı yıllarda, önce Hipokrat, daha sonra Galen, masaj, manuel terapi teknikleri ve hidroterapiyi hastaların tedavisi için ilk uygulayan kişiler olarak tarihe geçmişlerdir. 18. yüzyılda ortopedi biliminin gelişmesinden sonra, eklemlerin sistematik egzersizlerinde kullanılmak üzere Avrupa'da başta İsveç, Norveç, Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde sağlığı artırmak amacıyla tıbbi masaj ve bazı jimnastik hareketleri kullanılmaya başlanmıştır (Bakewell, 1997).

⁴ Fototerapi, karaciğerde konjuge olmaksızın bilirubini suda çözünen isomerlere dönüştürerek vücuttan atılmasını sağlamakta böylece serum bilirubin düzeyini düşürmektedir (Stokowski, 2006).

⁵ Tıbbi müdahale, hekim tarafından tedavi amacına yönelik, hastayı iyileştirmek amacıyla gerçekleştirilen müdahalelerdir (Tunçer, 2018:167).

⁶ Serebrovasküler Hastalıklar (SVH), bir beyin bölgesinin iskemi veya kanama sonucu kalıcı ya da geçici olarak etkilenmesi ve/veya beyni ilgilendiren bir ya da daha fazla kan damarının primer patolojik hasarıdır (Whisnant vd., 1990).

değınmiş ve burada şıfalı sulardan söz ederek- tesisin böbrek, deri ve cilt gibi hastalıklarda tedavi merkezi olduğunu ifade etmiştir.

Schofield (2004), çalışmasında Kırgızistan Narın İli sınırları içerisinde yer alan, sağlık turizminde önemli bir yer olan Çon Tuz Sanatoryumunun özellikleri anlatılmış ve tesisin Kırgız sağlık turizminin geleceği açısından önemli bir referans olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmaya, *New horizons in tourism: strange experiences and stranger practices*, isimli kitabın 11. bölümü, sayfa 135'te yer verilmiştir. "Bu bölüm, çağdaş sağlık turizmi pazarını, tuz madenlerine, kendine özgü mikro iklimlerine ve 'yeraltı terapisi' uygulamasına özel referanslarla incelemektedir. Bu bağlamda, Kırgızistan'ın Narın bölgesindeki Chon Tuz'da alışılmadık bir sağlık tesisi olan 'Tuz Dünyası' vakası, mekanın ziyaretçi deneyimine, ülkenin geleneksel sağlık turizmi ürününe ve gelecekteki gelişim beklentilerine özel olarak atıfta bulunularak tartışılmaktadır"

Ayrıca Shmelev (2007), çalışmasında Kırgızistan genelinde doğal kaynak suları hakkında araştırma ve incelemelerde bulunarak, termal kaynaklı suları- tuzlu ve acı-tuzlu, Karbonik içerikli asitli sular, Silisyum içeren sular, Radon suları, Sülfıt ve Demir sular, İyotlu ve Bromlu sular olarak sınıflandırarak değerlendirmiştir.

Akgöz vd. (2020), çalışmalarında Kırgızistan'ın turizm potansiyelini araştırmış ve bu çerçevede sağlık turizm işletmelerinin istatistiksel durumunu değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda Kırgızistan'da olumlu bir turizm oluşturulması vurgulanmış, bunun için turistlerin en iyi şekilde ağırlanması gerektiği belirtilmiş ve hizmet verilmesi noktasında ise kalitenin altı çizilmiştir.

Turganbayeva vd. (2020), sağlık turizmi çerçevesinde eşek sütünü alternatif olarak incelemişlerdir. Çalışmada eşek sütünün protein özellikleri incelenmiş ve kurort gibi sağlık tesislerinde alternatif olarak kullanılması gerektiğini öneri olarak sunmuşlardır.

Erdem vd., (2019), Kırgızistan'ı ziyaret edenlerin memnuniyet algılarına yönelik bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada ilgili bir anket düzenlemişler, sağlık hizmetlerindeki memnuniyeti de ankette gözlemlemişlerdir. Bu çalışma sonucunda öneri olarak, konaklama işletmesi yöneticilerine yemek kalitesini artırmaya yönelik çalışmalar yapmaları gerektiği ve Kırgızistan'daki sahil ve göl kenarının temiz tutulmadığı belirtilmiş, ayrıca tesis ve olanaklardaki memnuniyet algısında da sağlık hizmetlerinin varlığı ve yeterliliği de saptanmıştır.

7. Yöntem

Araştırmada doküman analizi kullanılmıştır. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005).

7.1 Evren - Örneklem

Çalışmada evren olarak, sağlık turizmine önemli katkılar sağlayan ve popüler olan Kırgızistan 'daki Celal-Abad ili, örneklem olarak ise Koçkor Ata'daki Keremet Hastanesi ve Celal-Abad ili sınırları içerisinde yer alan Kogart (Kurort) Celal-Abad sanatoryumu seçilmiştir.

7.2 Veri Seti

Veri seti, belirli bir konunun sayılar veya değerler koleksiyonu olarak toplanıp saklanmasıyla oluşturulan dosyalara denir (www.odakarge.com). Çalışmanın ilgili literatüre de katkı sağlayacağı düşünülerek, araştırmada veri seti olarak, sağlık merkezlerinin yıllık dağılımı, tesislerden yıllara göre faydalananların istatistikleri, kurort için kaynak suların analiz raporları, bölgenin iklim özellikleri ve jeolojik yapısı kullanılmıştır.

7.3 Bulgular ve Yorumlar

Kırgızistan'daki konaklama işletmeleri SSCB dönemindeki sınıflandırma esas alınarak yapılmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi Turizm Raporu'nda bu sıralama; turist kampları, sanatoryumlar, çocuk sanatoryumları, sanatoryum ve prevantoryumlar, tedavi amaçlı oteller, turizm merkezleri ve dinlenme tesisleri, spor ve sağlık kampları, çocuk sağlık kampları şeklindedir. 2005 TİKA Kırgızistan Ülke Raporu'na göre, Kırgız-Sovyet-Kurort tarafından işletilen işletmelerin en önemlileri arasında; Celal Abad Sanatoryumları, Isık Köl (Sıcak Göl), Mavi Isık-Köl, Isık Ata, Ala Too (Ala Dağ), Çolpan Ata dinlenme evleri ve Arslanbob pansiyonu gelmektedir. Özellikle Isık-Köl bölgesinde 32 tür kaplıca tespit edilmiştir. Yine bu bölgede yer alan Avrora sanatoryumu da Kırgızistan'ın en önemli sanatoryumları arasında gelmektedir.

Tablo.2'ye bakıldığında, Kırgızistan genelinde otel ve turizm dinlenme tesislerinde artışlar görülmektedir. Bu Kırgızistan'ın Orta Asya'da önemli bir turizm potansiyeline sahip olduğunu gösterir. Her geçen gün turizm açısından Kırgızistan'a olan talep artmaktadır. 2018'deki otel sayısı ile 2020'deki otel sayısı karşılaştırıldığında 2020'de %20 oranında bir artış görülmüştür. Yine turizm ve dinlenme tesislerinde bu artış %10'dur. Birçok hastalıklara karşı ve uzun süreli tedavilerin yapıldığı ve önemli bir yere sahip olan, sanatoryum ve kurort

iřletmeleri de Kırgızistan’da önemli sađlık merkezleridir. Bu sayı 2018’de 78 iken, 2020’de 71’e dūřmūřtur. Celala- Abad Kurort ile ilgili bulgulara baktıđımızda ise;

Kurort’un çevresinde 7 kaynak suyu bulunmaktadır. Bunlardan biri, Kız bulak, olarak adlandırılan su kaynağının derecesi 44°C’ ye kadar ulaşır, su tuzludur ve 1 litre sudan 3 gram tuz olur. 2. su kaynağımız, Ayıp bulak, olarak adlandırılır, su gazlıdır ve derecesi 41°C’ yi bulur. Ak bulak, adındaki su kaynağı ise derecesi sadece 21°C olduğundan dolayı yaz aylarında banyodaki suları soğutmada kullanılır. Diđer su kaynakları içme için kullanılır ve şişelere doldurulup satılır. Su kaynaklarının içinde azot, sodyum bikarbonat, sūlfat, kalsiyum, magnezyum ve silisik asit (30-35 mg/l) bulunmaktadır. Maden sularının özelliği suda çok 34 sayıda mikro elementlerin bulunmasıdır (http://www.kogart.kg/?view=news&id_news=932).

Ayrıca Kogart tepesinde çıkan ve sanitasyon koşullarında dolumu yapılan Kelechek firmasının, Jalal-Abad 27 mineral suyu ⁷bölgenin en önemli doğal suyudur. Su, birçok hastalıklar, için de önerilmektedir. Bu hastalıkların başında safra yolları rahatsızlığı, karaciğer, ūlser ve mide hastalıkları gelmektedir. Suyun kimyasal oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Jalal-Abad 27 Mineral Su Oranları

Katyonlar	Mg/dm³
Sodyum (Na)	300-950
Magnezyum (Mg)	40-230
Anyonlar	Mg/dm³
Bikarbonat (HCO ₃)	120-400
Sūlfat (SO ₄)	450-1900
Klorür (Cl)	200-840

⁷ 01.12.2004 tarihli ve 25657 sayılı resmi gazetede yayınlanan, Dođal mineralli sular hakkındaki yönetmelikte; mineralli suların tanımı; ‘Yerkabuđunun çeşitli derinliklerinde uygun jeolojik şartlarda doğal olarak oluşan, bir veya daha fazla kaynaktan yeryūzüne kendiliğinden çıkan veya teknik usullerle çıkartılan, mineral içeriği, kalıntı elementleri ve diğer bileşenleri ile tanımlanan, her tūrlū kirlenme riskine karşı korunmuş, mikrobiyolojik yönden uygun yönetmelikte belirtilen kimyasal parametrelere uygun su’ olarak tanımlanmaktadır (Anonymous, 2013).

Florür (F)	0.2-10.0
Asit	2.0-48.0

Jalal- Abad 27 bir maden suyudur. Kogart'taki kaynağından alımı yapılarak dolumu yapılmaktadır. Maden suyu, doğal yeraltı rezervuarlarından ve mineral kaynaklarından gelir ve musluk suyundan daha yüksek bir mineral içeriği sağlar. Gıda ve İlaç İdaresi'ne (FDA) göre, maden suyu milyonda en az 250 parça toplam çözünmüş katı madde içermelidir. Maden suyu sıklıkla bulunan mineraller şunları içerir:

- Kalsiyum
- Magnezyum
- Potasyum
- Sodyum
- Bikarbonat
- Demir
- Çinko

Musluk suyunun aksine, maden suyu kaynağında şişelenir. Bazı insanlar algılanan saflığı ve kimyasal dezenfeksiyon işlemlerinin olmaması nedeniyle maden suyunu tercih eder. Bununla birlikte, maden suyu bazı işlemlerden geçebilir. Bu, karbondioksit (CO₂) gazı eklemeyi veya çıkarmayı veya arsenik gibi toksik maddeleri ortadan kaldırmayı içerebilir (<https://www.medicalnewstoday.com/>).

Tablo 2. Kırgızistan'da Turizm İşletmeleri ve Yıllara Göre Dağılımı

İşletmeler	2018	2019	2020
Oteller	181	194	216
Turizm Dinlenme Tesisleri	244	259	270
Sanatoryum ve Kurortlar	78	78	71
Toplam	503	531	557

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2022,

<http://stat.kg/en/statistics/turizm/>

Tablo.3'te Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2018-2019-2020 yıllarına ait veriler aşağıda gösterilmiştir. 2020 covid pandemisinden dolayı otel, turizm dinlenme tesisleri ve sanatoryumlardan faydalanan turist ya da hasta sayılarında azalışlar yaşanmıştır. Ancak sanatoryum ve kurortların birçok insan hastalıklarında önemli etkiler sağladığı göz önünde bulundurulduğunda bu sayı diğer yıllara göre ortalama %50 azalmış ancak pandemide de bu sağlık tesisleri önemini kaybetmemiştir. Çünkü buralar sağlık turizmi açısından önemli merkezler arasında gelmektedir. Örneğin, Celal-Abad'daki kurort'daki şifalı sular birçok insan hastalıklarına iyi gelmektedir. Yine buradaki çamur kaynağını da söylemekte fayda olacaktır. Özellikle Kırgızistan için önemli sağlık tesisi olan Keremet Hastanesi, Celal-Abad kurorttan çamur kaynaklı yararlanmaktadır. Ayrıca Keremet Hastanesi birçok hastalıkların tedavisinde (beyin omurilik hastalıkları, cilt hastalıkları, solunum hastalıkları,) bölgenin önemli sağlık merkezidir.

Tablo 3. Kırgızistan'da Turizm İşletmelerinden Faydalananlar

İşletmeler	2018	2019	2020
Oteller	287.194	328.447	99.336
Turizm Dinlenme Tesisleri	12.047	12.665	1.125
Sanatoryum ve Kurortlar	61.816	62.698	35.375
Toplam	361.057	403.810	135.836

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2022,

<http://stat.kg/en/statistics/turizm/>

Sonuç ve Öneriler

Geçmiş tarihe bakıldığında sağlık tesislerinin, sağlık turizmi açısından önemli bir yer kapsadığı görülmektedir. Özellikle önceleri dinlenme tesisi, sağlık tesisi, yemek merkezi vs faaliyetlerde kullanılan sanatoryumlar;19.yy'da verem hastalığının yaygınlaşmasıyla önemli tedavi merkezleri haline dönüştürülmüştür. Bu merkezlerde tüberküloz (TB) hastaları uzun süreli tedavi edilmişlerdir. Daha sonra bu yerlere prevantoryum gibi verem önleme tesisleri

eklenmiştir. Sanatoryum ve Kurortların Kırgızistan sağlık turizmi açısından büyük önem arz ettiği anlaşılmalıdır. Kırgızistan genelinde sayısı 78 olan bu sağlık tesisleri Batı-Ken, Calal-Abad, Bişkek vs. yerlere yayılmıştır. Buradan hareketle, buralarda önemli mineral su kaynaklarının bulunduğu ve buradaki su ve çamur kaynaklarının birçok hastalıklar açısından önemli tedavilerde kullanıldığı ve bu tesislerin Kırgızistan sağlık turizmine büyük katkılar sağladığı unutulmamalıdır. Özellikle çamur kaynağı açısından zengin olan Celalabat Kurort'tan; Keremet Hastanesi'ne çamur taşındığı gözlenmiştir. Ayrıca Keremet Hastanesi Celal-Abad için bölgenin en modern sağlık tesisidir. Tesiste, beyin ve omurilik hastalıkları, çölyak hastalığı, solunum sistemi hastalıkları, cilt hastalıkları uzman personeller tarafından teşhis ve tedavi süreci ile izlenmekte ve yapılmaktadır. Hastane, Celal-Abad bölgesinden hasta kabulünün yanında, yurtdışından da hasta kabulü almaktadır. Bu noktada Kırgızistan sağlık turizmi açısından önemli bir ülke konumundadır. Görülüyor ki; Kırgızistan - sanatoryumlar, çocuk sanatoryumları, sanatoryum ve prevantoryumlar, tedavi amaçlı spor ve sağlık kampları, çocuk sağlık kampları gibi turizm ve sağlık tesislerini bünyesinde barındırmasıyla sağlık turizmi açısından zengin bir ülkedir. Bu olanaklara sahip olması Kırgızistan'ı sağlık turizmi açısından Orta Asya'da önemli bir yere getirmiştir.

Çalışma kapsamında her iki tesis ya da bölgelerdeki diğer tesisler için çözüm önerilerini sıralayacak olursak;

- Kırgızistan Sağlık Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı sağlık turizminin ulusal ve uluslararası tanıtımı için; çalışmalar yapmalıdır.
- Sosyal medyada sanatoryum ve kurortların tanıtımları ağırlıklı yapılmalıdır.
- Kırgızistan Turizm Bakanlığı'nca sağlık turizmi kapsamında yine bu sağlık tesislerinin kamu spotları yapılmalıdır.
- Turizm Hukuku çerçevesinde, tesis sahiplerinin problemleri ivedilikle çözüme kavuşturulmalıdır.
- Halk Sağlığı çerçevesinde, sağlık birimlerince halka açık konferanslar, paneller düzenlenmelidir.
- Celal- Abad Bölgesindeki Sağlık Fakülteleri'nde ya da Turizm Fakülteleri'nde yine halka açık sağlık turizmine yönelik konferanslar düzenlenmelidir.
- Bölgede, Sağlık Yönetimi ve Sağlık Turizm İşletmeciliği bölümleri açılmalıdır.

Kaynakça

- Akgöz, E. ve Korkmaz, A. (2020). "Kırgızistan'ın Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Etkinliğine Yönelik Bir Araştırma", *Bilge International Journal of Social Research*, 4(1), 12-21. DOI: 10.47257/busad.723519
- Anonymous (2013). Doğal Mineralli Sular Hakkında Yönetmelik. T.C. Sağlık Bakanlığı 07 Mart 2013 tarihli ve 25657 sayılı Resmî Gazete, Ankara.
- Aydın, G. ve Karamahmet Aydın, B. (2015). Dünyada ve Türkiye'de sağlık turizmi pazarlama uygulamaları ve karşılaştırmalı durum analizi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* (16), ss. 1-21.
- Baykal, F. (2008). Turizm türlerinde bütünleşme ve termal turizm. 10- 13 Nisan 2008, 7 VII. Ulusal Balneoloji ve Kaplıca Tıbbi Kongresi ve Termal Çamurlar Kursu, Afyon. Balneoloji ve Kaplıca Tıbbi Kongresi ve Termal Çamurlar Kursu, Afyon.
- Boz, M. (2004). "Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Bakewell, S. (1997). Illustrations from the Wellcome Institute Library: Medical gymnastics and the Cyriax collection. *Medical history*, 41(04), 487-495.
- Çakır, P. (1999). Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine Katkısının Analizi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1119, Eskişehir.
- Doğan, Z.H. (1998). Turizmin Sosyo Kültürel Temelleri, Uğur Ofset Matbaa. İzmir.
- Erdem, B. ve Bakkal, S. (2019). "Kırgızistan'ı Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Memnuniyet Algıları", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 582-611. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2019252112>
- Glinos, I.A. & Baeten, R. (2006). A Literature Review of Cross-Border Patient Mobility in the European Union, Observatoire Social Européen, Brussels, s. 7.
- Görener, A. (2016). A SWOT-AHP approach for assessment of medical tourism sector in Turkey. *Alphanumeric Journal*, 4(2), 159-170.
- Halilova, H., Yusufov, Z. & Ahundova, E. (2008). Türkiye ve Azerbaycan tuz mağaraları ve sağlık üzerine etkileri. *Uluslararası Katılımlı Tıbbi Jeoloji Sempozyumu*, kitabı içinde ss. 125-128.
- Kostak, D. (2007). Turizm hareketleri (Türkiye örneği üzerinden sağlık turizmi), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Mahdavi, Y., Mardani, S., Hashemidehaghi, Z., & Mardani, N. (2013). The factors in development of health tourism in Iran. *International Journal of Travel Medicine and Global Health*, 1(2), 113-118.
- Minbaeva, A. (2010). Kırgızistan Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Uygulanabilecek Turistik Ürün Çeşitleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Meler, M., Ruzic, D. & Kovacevic, D. (1996). Health service: a part of the tourism product. *Tourism and Hospitality Management*, 2(2), 265-278.

- Mirzayev, A., "Turizm", Jalalabat Oblusu Ensiklopediya, Bişkek 2003.
- Noyan, A. (1962) : "Sanatoryum Tedavisi Tarihçesi", Tüberküloz ve Toraks, S.1-2, Ocak-Nisan.
- Schofield, P. (2004), "Kırgız Cumhuriyeti'nde Sağlık Turizmi: Sovyet Tuz Madeni Deneyimi" s.135-146, DOI: 10.1079/9780851998633.0135
- Shmelev, E. (2007). Vnutrennie Vody Kyrgyzstana, Novyi Nomad, Bishkek, s. 53-55
- Shmelev, E. (2007). Vnutrennie vody Kyrgyzstana, Novyi nomad, Bishkek T. C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2005).
- Stokowski LA.(2006). Fundamentals of phototherapy for neonatal jaundice, 6(6):3003:12.
- Sarışık, M. (1994). Türkiye'de Termal Turizmi ve Sandıklı (Afyon) Bölgesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Turbanbayeva, N., Gündoğdu, İ ve Çılgınoğlu, H. (2020). "Kırgızistan Sağlık Turizmi Kapsamında At Sütü Tedavisine Alternatif Olarak Eşek Sütünün Kullanımı ve Önemi", Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(1), 38-50. <https://doi.org/10.37847/tdtd.660734>
- Tunçer, P. (2018): Sağlık Hukuku Temel Bilgileri, 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- TİKA, "Kırgızistan Ülke Raporu", 2005.
- Tayfun, A., Akgöz, E., Margazieva, N. ve Asanova, K. (2020). İşletmeler İçin Turizm Yatırım Potansiyelinin Belirlenmesi: Kırgızistan Örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi. 12(1), 693-704. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.871>
- Whisnant JP., Basford, JR. ve Bernstein EF (1990). et al. Special Report From the National Institute of Neurological Disorders and Stroke. Classification of Cerebrovascular Diseases III. Stroke (21):637-76.
- <https://www.britannica.com/science/medical-tourism> [Erişim Tarihi: 03.03.2022].
- <http://stat.kg/> [Erişim Tarihi: 29.01.2022].
- <https://www.open.kg/tourist/apartments/health-resorts/32894-kurortno-ozdorovitelnyy-centr-keremet-resort.html> [Erişim Tarihi: 29.01.2022].
- http://www.kogart.kg/?view=news&id_news=932). [Erişim Tarihi: 29.01.2022].
- <https://grammarist.com/usage/sanatorium-vs-sanatarium/> [Erişim Tarihi: 03.03.2022].
- <https://www.odakarge.com/veri-seti-nedir-yapay-zeka-teknolojilerinde-nasil-kullanilir.html> Erişim Tarihi: 03.05.2022].
- <https://www.voyagekirghizistan.com/guide-kirghizistan/attraction/sanatorium-chon-tuz> [Erişim Tarihi: 26.05.2022].
- <https://www.medicalnewstoday.com/articles/324910> [Erişim Tarihi: 26.05.2022].